

Przeglądy i komentarze

SPRAWA CZWARTEJ PARTII W ŻYCIU POLITYCZNYM RFN W LATACH 1975 - 1977

Fenomen czwartej partii jest bez wątpienia jednym z istotniejszych elementów, charakteryzujących sytuację polityczną w RFN przed dziewiątymi z kolei wyborami do *Bundestagu*. Zmusza on zarazem do postawienia bardziej podstawowych pytań, tzn.: czy fenomen ten jest jedynie znamiennej cechą dyskusji przedwyborczej w RFN a nie rzeczywistości politycznej tego państwa, jak utrzymuje W. Kaltefleiter¹, czy raczej częścią składową długoterminowej gry politycznej, której konsekwencją mogłoby być przekształcenie struktury systemu partyjnego RFN. Czy sytuacja polityczna oraz pewne elementy struktury społecznej tego państwa stwarzają warunki umożliwiające podjęcie próby takiej zmiany i kontynuowanie po wyborach, czy też całość problemu można sprowadzić wyłącznie do kwestii manipulacji politycznej w istniejącym systemie partyjnym?

Abstrahując od licznych definicji systemu partyjnego, wychodzących bądź to z prostej konstatacji liczby partii, bądź też bardziej złożonych, wielostopniowych kryteriów, eksponujących zarówno wzajemne powiązania z ustrojem politycznym danego państwa, jak i strukturą społeczną², istotne z punktu widzenia niniejszego opracowania są zmiany, jakie zaszły w strukturze systemu partyjnego RFN pod koniec lat sześćdziesiątych. Aczkolwiek wartość parametrów systemu, takich jak liczba partii, decydujących o utworzeniu przyszłego rządu, procent ludności uczestniczącej w wyborach itp., nie uległa w zasadzie żadnym większym zmianom w stosunku do analogicznych wyborów z lat 1961 i 1965, zasadnicza jednak różnica w porównaniu ze wszystkimi poprzednimi wyborami do *Bundestagu* polega na tym, że wzrost liczby głosów oddanych na *SPD*, utrzymujący się stale od 1957 r., doprowadził do takiego relatywnego zmniejszenia dystansu między *CDU/CSU* a *SPD*, że żadna z nich nie była w stanie samodzielnie utworzyć rządu bez wejścia w koalicję z jedną z pozostałych partii. Stan ten utrzymywało nie tylko stałe dostosowywanie się *SPD* do instytucji społeczeństwa kapitalistycznego, co prowadziło do tzw. upodabniania się do konkurencyjnej chadecji³, lecz również pewne zasady funkcjonowania systemu partyjnego, a przede wszystkim obowiązująca ordynacja wyborcza. Stanowi ona, najogólniej mówiąc, swego rodzaju kombinację klasycznego systemu większościowego z systemem proporcjonalnym. Stwarza ona wprawdzie dogodne warunki do funkcjonowania wielu partii politycznych, lecz z drugiej strony istnieje

¹ Por. Werner Kaltefleiter über den Bundestagswähler II. „Der Spiegel” 1976, nr 12.

² Por. J. J. Wiatr, *Spółczesność*. Warszawa 1971, s. 382.

³ W. Abendroth, *Aufstieg und Krise der deutschen Sozialdemokratie. Das Problem der Zweckentfremdung einer politischen Partei durch die Anpassungstendenz von Institutionen an vorgegebene Verhältnisse*. Frankfurt a.M. 1964.

ją, chociażby w postaci pięcioprocentowej klauzuli ograniczającej, naturalne przeszkody nadmiernego rozdrobnienia partyjnego.

Nic więc dziwnego, iż w sytuacji względnej równowagi między SPD a chadecją, braku realnych perspektyw uzyskania przez nią absolutnej większości oraz zawiązania koalicji z FDP, strategia destabilizacji całego systemu partyjnego poprzez wprowadzenie nowej partii mogła znaleźć zwolenników. Atrakcyjność tej koncepcji była tym większa, iż w mocno spolaryzowanej chadecji stanowiła ona istotny instrument nacisku ze strony Straussa, głównego jej promotora, na bardziej umiarkowaną CDU. W przypadku przegranych wyborów potwierdzała przedwyborcze prognozy przywódcy CSU, iż „[...] w istniejącej konstelacji SPD i FDP przeciw CDU/CSU nie można wygrać wyborów ani teraz, ani w dającej się przewidzieć przyszłości”⁴, stawiając zarazem pod znakiem zapytania całą strategię wyborczą grupy skupionej wokół H. Kohla. Tym samym również po przegranych wyborach niemniej aktualna jest kwestia wyjaśnienia sytuacji, w której — zdaniem Straussa — „[...] niesocjalistyczni wyborcy umożliwiają kontynuację socjalistycznej polityki na skutek jednostronności obecnego krajobrazu partyjnego”⁵.

W związku z tym uzasadnione staje się postawione na wstępie pytanie, na ile koncepcja nowej partii, zrealizowana bądź to w formie tzw. czwartej partii, bądź też jako CSU o federalnym zasięgu, może znaleźć oparcie w strukturze społeczno-politycznej RFN.

Jakkolwiek w wyborach do Bundestagu w 1972 r. NPD, uzyskawszy zaledwie 0,6% głosów⁶, została całkowicie zepchnięta na margines sceny politycznej RFN, godne uwagi są dwa zjawiska: falowy charakter wzrostu popularności tej partii wśród pewnych grup wyborców oraz dwukierunkowy ich przepływ między CDU/CSU a NPD. W wyborach do Bundestagu w 1969 r. NPD zyskała ponad dwukrotnie więcej głosów, a kierunek przepływu wyborców prowadził także m. in. od CDU/CSU do NPD. Natomiast w wyborach w 1972 r. CDU/CSU odnotowała stosunkowo największy przyrost głosów właśnie w tych okręgach wyborczych, w których jeszcze w 1969 r. NPD dysponowała stosunkowo najbardziej stabilnym elektoratem⁷.

Jeśli nawet identyfikacja pewnej części wyborców z partiami skrajnie pravicowymi ma rzeczywiście charakter falowy, jak chętnie twierdzi się w RFN, nie można tracić z pola widzenia faktu, iż szczególnie mało odporne na tendencje pravicowo-ekstremistyczne są określone warstwy i ugrupowania społeczne w tym państwie. Z badań przeprowadzonych przez H. Knüttera wynika⁸, że wyborcy NPD rekrutują się przede wszystkim z trzech grup, tj.: z członków ugrupowań radykalnych, z byłych członków partii nacjonalistycznych, których działalność została zawieszona, oraz grup o nastawieniu konserwatywnym, znajdującym coraz szerszy rezonans w określonych warstwach i środowiskach społecznych, w tym także wśród młodej generacji⁹.

⁴ F. J. Strauss w liście opublikowanym 16 stycznia 1976 r. w biuletynie informacyjnym „Schwarzer Brief”, powiązany z katolicką „Neue Bildpost”. Cyt. za: Strauss und die Vierte Partei. „Frankfurter Allgemeine Zeitung” („FAZ”) z 4 II 1976.

⁵ Cyt. według: Eine bundesweite CSU ist keine Ideallösung. „Der Spiegel” 1976, nr 43, s. 30.

⁶ Dane według: S. Hergt [wyd.] *Parteiprogramm*. Opladen 1973, s. 337.

⁷ Wszystkie powyższe dane według: H. D. Klingemann, F. U. Pappi, *Die Wählerbewegungen bei der Bundestagswahl am 28. Sept. 1969*. PVS 1970, nr 1, ss. 114, 125; R. Zundel, *Das Kreuz der Wähler*. „Die Zeit” 1972, nr 42, s. 3.

⁸ H. Knütter, *Wer ist für die NPD?* „Geist und Tat” 1967, nr 1. Cyt. za W. Markiewicz, *Socjologia a służba społeczna*. Poznań 1972, s. 200.

⁹ B. G. Bartsch, *Revolution von rechts?* Freiburg im Breisgau 1975.

Konserwatyzm nie da się z pewnością zredukować li tylko do pewnej formy zachowania, bądź postaw intelektualnych. Zakładając nawet, że stałym elementem postaw konserwatywnych jest obawa, wyrastająca na tle niemożności sprostania „postępowemu wyzwaniu”¹⁰, to nasuwa się pytanie o ich społeczno-polityczne uwarunkowania. W obrębie postaw konserwatywnych można niewątpliwie wyróżnić pewien syndrom takich cech, jak np. uprzywilejowania Kościoła i religii w życiu publicznym¹¹ czy krańcowy antykomunizm, lecz konserwatyzm jako zjawiska nie można jednoznacznie zlokalizować w jednej z klas, warstw lub grup społecznych, ponieważ w mniejszym lub większym stopniu postawy konserwatywne występują we wszystkich grupach społecznych. Niemal tradycyjnie występują one w tzw. stanie średnim oraz w poszczególnych kategoriach zawodowych określanych w RFN mianem samodzielnych (*Selbständige*). W nie mniejszym stopniu zjawisko to wiąże się także z takimi instytucjami, jak armia, związki zawodowe czy Kościół, głównie katolicki, który posiada wpływy także wśród robotników.

Konserwatyzm, będąc jedną z konstytutywnych cech prawicy społeczno-politycznej, bynajmniej nie określa całości zjawiska. Uwypukla jedynie te elementy, które wydają się być wspólne dla całego spektrum prawicy społeczno-politycznej. Drugim, nie mniej istotnym elementem, jest eksponowanie orientacji ekstremistyczno-nacjonalistycznych oraz postaw jednoznacznie antykomunistycznych¹².

Skrajna prawica, określana obecnie w RFN terminem „starej prawicy”, interesująca raczej od strony socjologicznej, ponieważ jej polityczny zasięg ogranicza się do marginesu sceny politycznej RFN, nie wymagałaby większej uwagi, gdyby nie dynamiczny rozwój tzw. nowej prawicy. Bez wątpienia pozostaje ona w cieniu wydarzeń na przeciwległym biegunie, umiejętnie dyskontowanej propagandowo w środkach masowego przekazu, zasługuje ona wszakże tym bardziej na uwagę, ponieważ ilustruje zarówno kontynuację, jak i ewolucję tradycyjnych wzorów zachowań prawicy społeczno-politycznej.

Jak wynika z dotychczasowych rozważań, trudno byłoby zredukować koncepcję czwartej partii wyłącznie do kwestii manipulacji politycznej. Wprawdzie odgrywa ona tu zasadniczą rolę, wydaje się jednak, że koncepcja ta nie jest pozbawiona realnych podstaw. Przede wszystkim dlatego, że: 1) struktura społeczno-polityczna RFN sprzyja kształtowaniu się tendencji prawicowo-konserwatywnych oraz grup elektoratu określanych przez Straussa mianem „niesocjalistycznych wyborców”¹³; 2) stan względnej równowagi między obu głównymi partiami nie sprzyja trwałym i jednoznacznym rozstrzygnięciom wyborczym w sytuacji, gdy trzecia partia (FDP) oscyluje między dwiema pozostałymi.

Koncepcja czwartej partii pojawiła się poza tym w ukształtowanym systemie partyjnym o wykrystalizowanych i stosunkowo trwałych preferencjach partyjnych i relatywnie niskim, lecz teoretycznie pozwalającym na manewr procencie wyborców zmiennych (*Wechselwähler*). W kolejnych wyborach do *Bundestagu* w latach 1965 - 1969 rezerwuar wyborców zmiennych osiągnął maksymalną wartość 15%. Przy nieco wyższej frekwencji wyborczej, wahającej się w granicach 86,8 - 91,2% — jak

¹⁰ W. Ribhegge, *Konservatismus. Versuch einer kritisch-historischen Theorie*. „Aus Politik und Zeitgeschichte”. Beilage zur Wochenzeitung „Das Parlament” z 25 VII 1970, s. 22 i nast.

¹¹ Tamże.

¹² Por. L. Elm, *Der neue Konservatismus. Zur Ideologie und Politik einer reaktionären Strömung in der BRD*. Berlin 1974, s. 58 oraz K. Sonthelmer, *Antidemokratisches Denken in der BRD* jako uzupełnienie do *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik. Die politischen Ideen des deutschen Nationalismus zwischen 1918 - 1933*, München 1968, s. 322.

¹³ Por. przypis 5.

miało to miejsce w latach 1969 - 1972 — liczba wyborców zmiennych mogłaby kształtować się na poziomie 19,4%¹⁴.

Jak wynika z ankiety przeprowadzonej przez Instytut Wickerta (*Wickert-Institut*) pod koniec grudnia 1975 r. w Badenii-Wirtembergii, a następnie w Nadrenii-Westfalii, czwarta partia miałaby dysponować potencjałem rządu 2,5 miliona wyborców¹⁵. Abstrahując od uzasadnionych krytycznych opinii na temat wspomnianej ankiety, sformułowanych przez instytuty badania opinii publicznej w Allensbach i Bad Godesberg, na specjalną uwagę zasługują niektóre zawarte w niej pytania¹⁶. Wydają się one wskazywać na to, że w ankiecie chodziło również, a może przede wszystkim, o ustalenie potencjalnego wpływu CSU w innych — poza Bawarią — krajach RFN. W związku z tym trudno przypuszczać, by w kształtowaniu się czwartej partii mogły odgrywać jakąkolwiek rolę czynniki określone przez M. Duvergera mianem wyborczych i parlamentarnych¹⁷. Mamy tu raczej do czynienia z ingerencją czynników zewnętrznych, inspirujących z jednej strony procesy integracyjne ugrupowań i *quasi*-partii o zabarwieniu pravicowonacjonalistycznym, z drugiej natomiast bazujących na określonych cechach systemu partyjnego RFN.

W wywiadzie udzielonym dla „Spiegla” przywódca CSU autorytatywnie stwierdza, iż nie propagował utworzenia czwartej partii¹⁸. Dalsze jego sugestie oraz deklaracje czołowych założycieli tej partii zdają się wskazywać, iż powstanie jej nie byłoby bynajmniej sprzeczne z koncepcjami Straussa. Sugestie te stanowią raczej konsekwentne rozwinięcie propozycji rozszerzenia działalności i wyjścia CSU poza granice Bawarii, wysuniętych w 1972 r. w krytycznym punkcie debaty parlamentarnej nad układami tzw. wschodnimi przez deputowanego CSU, Bechera, w liście skierowanym do Straussa.

W istniejącym systemie partyjnym ukształtowała się — zdaniem Straussa — sytuacja względnej równowagi między obu głównymi partiami. Nie pozwala to, jak utrzymuje on, na zmianę partii rządzącej. Ponadto, istnieje grupa wyborców, którzy nie identyfikują się już ani z SPD, ani z FDP. Nie są także skłonni do oddania swych głosów na partię Unii¹⁹.

Zarysowane powyżej warunki kształtowania się czwartej partii określają w pewnym stopniu jej profil polityczny, strukturę członkowską, a także klientelę wyborczą. Nie dostarczają jednak odpowiedzi ani na pytanie o jej genezę, ani nie pozwalają zlokalizować osób i ośrodków integrujących zarówno określone grupy społeczne, jak i tendencje polityczne w trwałe struktury organizacyjne.

Jednym z podstawowych problemów, przed jakimi staje każda formująca się partia polityczna, rozumiana jako „grupa ludzi zespolona więzią organizacyjną i ideologiczną, dążąca do zdobycia i utrzymania władzy państwowej dla realizacji określonych celów, głównie klasowych”²⁰, są — obok kwestii integracji określonych grup

¹⁴ Powyższe dane według: M. Kaase, *Determinanten des Wahlverhaltens bei der Bundestagswahl 1969*. PVS 1969, nr 1; S. Hergt, *op. cit.*, s. 338 oraz Werner Kaltefleiter *über den Bundestagswähler II*, *op. cit.*

¹⁵ Dane według: *Union lehnt vierte Partei ab*, „FAZ” z 9 I 1976.

¹⁶ Por. *Vierte Partei*, „Der Spiegel” z 12 I 1976.

¹⁷ Por. M. Duverger, *Les parties politiques*. Paris 1954.

¹⁸ Por. wywiad z F. J. Strausssem w: „Der Spiegel” 1974, nr 42, s. 38.

¹⁹ Powyższe dane według: A. Rapp, *Wenn die CSU sich über Bayern hinaus ausdehnt*, „FAZ” z 28 VI 1972. Analogiczna kampania listowa, w której ponownie poruszono kwestię czwartej partii, rozwinięta została w listopadzie 1975 r. — również w przełomowym momencie formowania tzw. ekipy kierowniczej CDU/CSU. Por. *Strauss und die vierte Partei*, „FAZ” z 4 II 1976.

²⁰ J. Banaszkiwicz, *Państwo i partia w systemie kapitalistycznym*. Warszawa 1972, s. 202.

społecznych wokół programu politycznego — również sprawy personalne i finansowe. Kwestie personalne wydają się nabierać tu specjalnego znaczenia, ponieważ znaczna część społeczeństwa RFN traktuje politykę wyłącznie jako rezultat woltarystycznych działań, podejmowanych przez poszczególnych polityków²¹, którzy spełniają m. in. funkcję ośrodka integrującego zarówno potencjalnych wyborców, jak i członków partii.

Wobec identycznego problemu stanęła także organizacja, która ukonstytuowała się w pierwszej dekadzie maja 1975 r. w miejscowości Taunus. W spotkaniu, na którym postanowiono, iż do chwili oficjalnego utworzenia partii stronnictwo będzie nosiło tymczasową nazwę *Arbeitsgemeinschaft Bund Freies Deutschland*, uczestniczyło trzynastu osób. Reprezentowali oni cały wachlarz prawnicy społeczno-politycznej RFN, poczynając od *Deutsche Soziale Union (DSU)*, *Bund Freies Deutschland (BFD)*, *Freie Soziale Union (FSU)* poprzez *Liberal Soziale Union (LSU)* aż do *Deutsche Bürger Union (DBU)*. Spotkanie to zapoczątkowało szybki proces powstawania lokalnych organizacji we wszystkich krajach RFN. W zasadzie we wszystkich krajach RFN decydującą rolę „ojców założycieli” odegrali dwaj ludzie, Kurt Meyer i Dietrich Bahner, skupiając wokół siebie przedstawicieli całej zachodnioniemieckiej prawnicy społeczno-politycznej, jak to miało miejsce na inauguracji organizacji krajowej w Badenii-Wirtembergii.

W październiku 1975 r. w kraju tym ukonstytuowała się organizacja pod tymczasową nazwą *Aktionsgemeinschaft Vierte Partei (AVP)*. Przewodniczącym jej został D. Bahner, a jego zastępcami K. Meyer oraz H. Göttig. W zjeździe inauguracyjnym, obok przedstawicieli *Bayernpartei*, uczestniczyli członkowie następujących partii i ugrupowań: *Bayerische Deutsche Soziale Volkspartei*, *Liberales Nationale Volkspartei*, *Schwäbische Bürgerrechtspartei*, *Zentrale Wählergemeinschaft (Hesja)* oraz *BFD*²². Niemalże identycznie ukształtowała się sytuacja w Nadrenii-Westfalii

Przewodniczący AVP na szczeblu kraju i federacji

Nazwisko	Kraj	Federacja
Bahner ^a	Badenia-Wirtembergia	a
Göttig ^c , Meyer ^b		
Leyk ^a	Bawaria	c
Knapp ^a	Brema	
Blumenauer ^a	Hesja	Hartmann ^d
—	Hamburg	
Göttig ^a	Dolna Saksonia	
Meyer ^a	Nadrenia-Westfalia	b
—	Palatynat	
—	Saara	
Meyer (współzał. organizacji krajowej)	Szlezwik-Holsztyń	

Dane według źródeł cytowanych w tekście.

Uwagi

^a przewodniczący, ^b wiceprzewodniczący, ^c drugi wiceprzewodniczący, ^d trzeci wiceprzewodniczący, — brak danych

²¹ Werner Kaltefleiter *Über den Bundestagswähler II*, op. cit.

²² Powyższe dane według: *Vierte Partei vorbereitet*. „Frankfurter Rundschau” z 12 V 1975 oraz *Rechts Himmelfahrtskommando*. „Der Stern” z 15 V 1975; *Splittergruppen unter Bahners neuem Führlin*. „FAZ” z 20 X 1975.

— okręgu, w którym AVP ma najliczniejszą bazę członkowską, a jej przewodniczącym jest K. Meyer.

Porównując udział poszczególnych osób, które odegrały istotną rolę w ukonstytuowaniu się AVP w poszczególnych *landach*, w krajowych zarządach partii oraz kumulację pozycji kierowniczych przez jedne i te same osoby na szczeblu kraju i federacji, nasuwa się wniosek, że formowanie się partii sterowane było centralnie przez jeden ośrodek.

Jakkolwiek brak jest w dalszym ciągu pełnych danych co do składu społecznego, liczby członków organizacji *quasi*-czwartej partii, fragmentaryczne informacje pozwalają na sformułowanie pewnych spostrzeżeń odnośnie do jej struktury członkowskiej.

Jednym ze stałych elementów struktury jest podwójne lub nawet potrójne członkostwo. Nie jest to z pewnością bez znaczenia dla podtrzymania więzi z innymi ugrupowaniami prawicowymi lub *quasi*-partiami. Zważywszy ponadto, że struktura członkowska każdej partii jest niezmiernie zróżnicowana, a samo pojęcie „członkostwa” oznacza zjawiska, które w istocie rzeczy mają odmienny charakter w partiach nawet tego samego typu, podstawową trudnością związaną z określeniem typologii członkostwa jest ustalenie kryteriów podziału.

W przypadku AVP, gdzie zarówno formowanie się struktur organizacyjnych, jak i określenie formalnych warunków wstępowania nie jest obecnie zamknięte, bardziej celowe będzie wyróżnienie grup członków ze względu na ich byłą przynależność partyjną, bądź też aktywność polityczną. W związku z tym w AVP możemy wyróżnić następujące grupy członków:

1. Ci, którzy zmienili przynależność partyjną (*Parteiüberläufer*). Rekrutują się oni w zasadzie ze wszystkich głównych partii RFN. Najczęściej są to jednak członkowie FDP, jak np. Bahner i Göttig lub Esterl, przewodniczący frakcji FDP w Eckernfode (Szlezwik-Holsztyn), który zdecydował się na zmianę przynależności partyjnej ze względu na to, że FDP dąży do podtrzymania koalicji z SPD. W grupie tej reprezentowani są także członkowie CDU, jak np. H. Köring, współzałożyciel krajowej organizacji CDU w Szlezwiku-Holsztynie, były członek zarządu partii, który zdecydował się na zmianę orientacji politycznej ze względu na to, że w dziedzinie społecznej CDU jest nazbyt „liberalna”²³. Wśród sympatyków AVP nie brak także byłych członków SPD, rozczarowanych — jak np. Klaus-Peter Schulz — polityką wschodnią SPD/FDP.

2. Przesiedleńcy, którzy krytycznie odnoszą się nie tyle już do polityki wschodniej koalicji SPD/FDP, co przede wszystkim rozczarowani są decyzjami CDU/CSU w kwestii układów tzw. wschodnich, jak np. A. Heinzmann, przewodniczący okręgowy Unii Wypędzonych w CDU w Tybindze²⁴.

3. Członkowie ugrupowań i partii ekstremistycznych, które zostały rozwiązane, względnie utraciły większe znaczenie polityczne, jak DU bądź też DSU. Wśród grupy tej znajdują się także członkowie zachodnioblińskiego *Bund Freies Deutschland*, którego sekretarz, W. Jaroschowitz, zdołał uzyskać w ostatnich wyborach w Berlinie Zachodnim 3,4% głosów²⁵.

Nie mniej interesujący jest skład ścisłej elity politycznej AVP złożonej z osób, których nazwiska, jeśli wywołują jakiegokolwiek skojarzenia polityczne wśród szero-

²³ Dane według: L. Lorenzen, *Ex-FDP-Mitglied tritt Vierter Partei bei*, „Frankfurter Rundschau” z 3 I 1976.

²⁴ Dane według: *Berliner Extra Dienst* z 2 IV 1976; *Hechtsprung aus dem Asyl*, „Süddeutsche Zeitung” z 6 II 1976 oraz *Rechts Himmelfahrtskommando*, op. cit.

²⁵ Tamże.

kich warstw społeczeństwa RFN, to nie są to najprawdopodobniej skojarzenia najbardziej pozytywne. Kariera polityczna tych osób przebiegała z reguły w obrębie partii-efemeryd bądź też łączyła się ze zmianą przynależności partyjnej. W związku z tym czwarta partia nie dysponuje ani na szczeblu lokalnym, ani tym bardziej federalnym działaczami o wyprofilowanej indywidualności politycznej, którzy mogliby wywierać pozytywny wpływ na integrację potencjalnych członków partii oraz klientelę wyborczą. Wystarczy przytoczyć tu chociażby kilka danych, ilustrujących przebieg karier politycznych niektórych członków zarządu federalnego AVP.

Zarówno D. Bahner, jak i H. Göttig należą do tej grupy działaczy partyjnych, którzy przed uzyskaniem członkostwa AVP należeli do innej partii, w tym przypadku FDP. W okresie 1967-1970 Bahner pełnił funkcję przewodniczącego zarządu bawarskiej FDP. Po opuszczeniu FDP był on zastępcą przewodniczącego *National Liberale Aktion* — organizacji, której celem było oderwanie od FDP jej prawego skrzydła. W czerwcu 1971 r. Bahner wraz z Zoglmannem, który również wystąpił z FDP, utworzyli *Deutsche Union*. Ukonstytuowanie się tej partii poprzedzone było spotkaniem (maj 1971) w Augsburgu czołowych polityków chadecji — Straussa, Dreggera, Käßlera — z Bahnerem i Zoglmannem.

Podobnie kształtowała się kariera polityczna obecnego wiceprzewodniczącego AVP, Kurta Meyera. Działalność partyjną rozpoczął on jako sekretarz federalny *National Liberale Aktion*, a następnie współuczestniczył w ukonstytuowaniu się DU oraz DSU²⁶.

Równie istotnym problemem jak integracja tych niezmiernie zróżnicowanych ugrupowań jest dla AVP, która zamierzała uczestniczyć w ubiegłych wyborach do *Bundestagu*, wypracowanie odpowiedniej strategii wyborczej. W odróżnieniu od partii reprezentowanych w *Bundestagu* AVP nie dysponuje żadną ukształtowaną bazą wyborców. W tej sytuacji strategia wyborcza zmierzać może do mobilizowania wyborców zmiennych oraz pozyskania tych, dla których partie Unii, nie mówiąc już o FDP, mogą wydawać się nazbyt liberalne. Ponadto, istnieje także możliwość ominięcia pięcioprocentowej klauzuli i tym samym uzyskania pewnej liczby miejsc przez daną partię w organie przedstawicielskim w drodze manipulacji politycznych, określanych w RFN mianem *Huckepackverfahren*. Polegają one na rezygnacji z wystawienia tzw. kandydatów bezpośrednich przy jednoczesnym zmobilizowaniu wyborców w niektórych zdominowanych przez daną partię okręgach do oddania swych głosów na partię drugą, w tym przypadku AVP.

Interesującym przykładem taktyki przyjętej przez AVP są wielozpaltowe ogłoszenia pojawiające się w wielkich dziennikach RFN. Niezależnie od tego, że operują one utartym stereotypem antykomunistycznym, który jest cechą stałą propagandy partii prawicowych, taktyka przedwyborcza AVP zdaje się zmierzać do dwu, pozornie wykluczających się, celów: ewentualnego powiększenia elektoratu chadecji zachodniemieckiej jako całości przy jednoczesnym osłabieniu CDU kosztem tych potencjalnych wyborców, dla których partia ta jest zbyt „lewicowa”. Ogłoszenia przedwyborcze AVP sugerują jednoznacznie, iż rzekomo lewicowy kurs CDU wynikać ma z tego, że partia ta:

„ubiega się o względy FDP, która umożliwiła komunistom dostęp do służby państwowej [...] i ponosi główną odpowiedzialność za to, że władcy w Berlinie wschodnim uznani zostali przez świat, w tym także przez świat demokratyczny”²⁷.

²⁶ Powyższe dane według: *Die fünfte Kolonne organisiert eine Vierte*. „Der Spiegel” 1975, nr 48, *Spittergruppen unter Bahners neuem Fähnlein*, op. cit.

²⁷ Cyt. według: ogłoszenia *Aktionsgemeinschaft Vierte Partei*. „FAZ” z 23 IV 1976.

Jeśli osłabienie potencjału wyborczego CDU miałyby prowadzić mimo to do zwycięstwa chadecji w wyborach do *Bundestagu*, to z pewnością oznaczać ono może relatywne wzmocnienie CSU, zakładając przy tym, że ewentualna czwarta partia zdołałaby przekroczyć pięcioprocentową barierę, jak utrzymuje w cytowanym już ogłoszeniu wyborczym. Trudno z całą pewnością stwierdzić, na ile zapowiedzi AVP opierają się na rzetelnych badaniach opinii publicznej, na ile natomiast obliczone są na wywołanie propagandowego efektu. Wprawdzie wspomniana uprzednio ankieta Instytutu Wickerta wzbudza uzasadnione wątpliwości, faktem jednak jest, iż prezydya CDU i CSU zgodnie powzięły w dniu 19 czerwca 1975 r. uchwałę, na mocy której jeden z kompetentnych instytutów miał przeprowadzić badania dotyczące struktury systemu partyjnego oraz szans utworzenia czwartej partii.

Październikowe wybory do *Bundestagu*, w których AVP kandydowała w sześciu okręgach wyborczych, uzyskując zaledwie 4 723 głosy²⁸, wykazały jednoznacznie, że partia taka miała niewielkie szanse na przekroczenie pięcioprocentowej bariery. Nic więc dziwnego, że przewodniczący CDU, H. Kohl, nie wykazał najmniejszego zrozumienia dla prób podjętych ze strony AVP na kilka tygodni przed wyborami, a mających na celu uzyskanie w okręgach wyborczych CDU kilku mandatów w drodze wspomnianego już *Huckepackverfahren*²⁹.

Abstrahując od rezultatów, jakie AVP uzyskała w październikowych wyborach, stanowiła ona dla Straussa swego rodzaju dźwignię polityczną, instrument kształtowania polityki wewnątrzpartyjnej, a przede wszystkim wzajemnych relacji między obu partiami Unii, w tym także problemów personalnych, o czym świadczyć może proces formowania dziesięcioosobowej ekipy kierowniczej CDU/CSU. Sam jej skład, gdzie, jak stwierdził H. Kohl, reprezentowane są trzy zasadnicze orientacje polityczne zachodniemieckiej chadecji, tzn. konserwatywna (Strauss, Carstens, Stücklen, Dregger, Tandler), liberalna (Kohl, Biedenkopf) oraz socjalna (Katzer, Barzel) zdaje się świadczyć o istnieniu stanu chwilowej równowagi między poszczególnymi ugrupowaniami³⁰. Nie oznacza to w żadnym razie, by wraz z utworzeniem ekipy kierowniczej obu partii zlikwidowane zostały kwestie sporne, w tym również problem czwartej partii. Został on raczej przesunięty w czasie, jak sądzić można na podstawie komunikatu ogłoszonego tuż po ukonstytuowaniu się ekipy kierowniczej. Stwierdza on, że:

„Obaj przewodniczący partii z naciskiem reprezentowali wspólny pogląd, iż w istniejącej sytuacji politycznej nie ma miejsca dla dodatkowej partii politycznej, o ile obce partie Unii bronić będą we wszystkich decydujących dziedzinach polityki solidarnie tego samego poglądu”³¹.

Trudno przypuszczać zarazem, by F. J. Strauss, mimo zapewnień, że czwarta partia „nie ma żadnych szans na przekroczenie pięcioprocentowej klauzuli”³², zrezygnował tak łatwo ze swych pierwotnych koncepcji, tym bardziej iż stwarzają one możliwość politycznego manewru. W związku z tym bardziej uzasadnione wydaje się przypuszczenie, że werbalne odcięcie się Straussa od koncepcji czwartej partii uwarunkowane było nie tyle swego rodzaju opozycją w zarządzie krajowym CSU (Sackmann, Jaumann, Merk), ile przede wszystkim negatywną postawą w tej kwestii heckiego przewodniczącego CDU, Dreggera, oraz premiera Badenii-Wirtembergii, Filbingera.

²⁸ Dane według: „Süddeutsche Zeitung” z 21 X 1976, s. 2.

²⁹ Por. *Die Aktionsgemeinschaft Vierte Partei gibt auf*. „FAZ” z 6 IX 1976.

³⁰ Por. C. Ch. Kaiser, *Die CDU/CSU-Führungsmannschaft*. „Die Zeit” 1976, nr 2.

³¹ Cyt. według: „Deutsche Zeitung Christ und Welt” z 21 XI 1975.

³² Cyt. według: CDU/CSU. „Der Spiegel” 1976, nr 19.

Wprawdzie AVP nie odegrała żadnej roli w październikowych wyborach do *Bundestagu*, niemniej jednak przegrana chadecji potwierdza prognozy Straussa, że Unia nie jest w stanie ani osiągnąć absolutnej większości, ani zawiązać w istniejącej sytuacji koalicji z FDP. W związku z tym podważone zostają główne założenia strategii Kohla opierające się na możliwości nawiązania w ciągu najbliższych lat współpracy z FDP na płaszczyźnie federalnej. Tym samym kwestia czwartej partii staje się nie mniej aktualna niż przed wyborami zważywszy, że strategia CSU zakłada utrzymanie się obecnej koalicji rządowej do 1980 r., czyli do końca bieżącej kadencji³³.

Abstrahując od rezultatu wyborów do *Bundestagu*, słabym punktem tej koncepcji jest to, że napotyka ona nie tylko na opozycję ze strony CDU. Również SPD, aczkolwiek z nieco odmiennych przyczyn, przeciwna jest utworzeniu czwartej partii, ponieważ — jak twierdzi kanclerz H. Schmidt — „[...] założenie czwartej partii prowadzić może do założenia piątej, szóstej i siódmej”³⁴.

Nie wydaje się przy tym, by wszystkie zewnętrzne przeszkody stojące na drodze formowania się czwartej partii osłabiły, przynajmniej do momentu wyborów do *Bundestagu*, zabiegi podejmowane w tym zakresie. Nie zabrakło środków finansowych przeznaczonych na kampanię propagandową, rozbudowę struktury organizacyjnej oraz aparatu kierowniczego. Źródłem ich nie były z pewnością ani składki płynące z szeregów AVP, liczącej około 3 tys. członków, ani darowizny, mające rzekomo pochodzić z tzw. stanu średniego³⁵.

Jednym z przejawów aktywności politycznej AVP był jej zjazd, w którym uczestniczyło około 240 delegatów z poszczególnych krajów RFN. Zjazd usankcjonował w zasadzie jedynie dotychczasowe pozycje głównych założycieli AVP w jej gremiach kierowniczych. Przewodniczącym został Bahner, uzyskując 221 głosów. Wybór trzech wiceprzewodniczących (Meyer, Leyk, Hartmann) spośród 10 przedstawionych kandydatów, z których pierwszy wiceprzewodniczący uzyskał zaledwie 152 głosy, był m. in. odbiciem heterogenicznej struktury całej partii oraz różnorodnych tendencji pośród ugrupowań wchodzących w jej skład³⁶.

Jakkolwiek trudno byłoby przedstawić program polityczny AVP z tej prostej przyczyny, że programu takiego jeszcze ona nie przedłożyła, głoszone przez nią hasła przedwyborcze oraz referat Bahnera na wspomnianym zjeździe, pozwalają sformułować pewne spostrzeżenia, jak również uwypuklić niektóre zbieżności z koncepcjami F. J. Straussa.

Podobnie jak Strauss, Bahner wychodzi z założenia, że wraz z powstaniem czwartej partii zachodni Niemcy wyborcy uzyskaliby w końcu alternatywę wyboru, a „niemieccy demokraci nowe szanse”. Operuje on przy tym chwytliwymi, lecz w tej sytuacji niewiele zobowiązującymi pojęciami, jak „wolność” czy „demokracja”, kierując je w stronę tego wyborcy, który chce się opowiedzieć „przeciw socjalizmowi za wolnością”³⁷. Nie jest chyba przypadkowa zbieżność z hasłem przedwyborczym Unii — *Freiheit statt/oder Sozialismus*.

W swej propagandzie przedwyborczej, bo hasła te trudno byłoby nazwać programem wyborczym, AVP dążyła do zdyskredytowania FDP, ponieważ „nie daje ona żadnej gwarancji społeczeństwu, które chce sprostać socjalistycznemu i komu-

³³ Por. *Die bundesweite CSU ist keine Ideallösung*, jw., przyp. 5.

³⁴ Cyt. według: Strauss und die Vierte Partei. „FAZ” z 4 II 1976.

³⁵ Dane według: H. Palmer, *Die Pläne der vierten Partei*. „Süddeutsche Zeitung” z 2 IV 1976.

³⁶ Tamże oraz E. Mörbitz, *Vierte Partei will kandidieren*. „Frankfurter Rundschau” z 5 IV 1976.

³⁷ Wszystkie powyższe cytaty według: *Vierte Partei will kandidieren*, op. cit.

nistycznemu otoczeniu"³⁸. Pośrednio atakowana jest także CDU przede wszystkim dlatego, że „kierownictwo CDU chce sojuszu z tą samą FDP, której politykę zwalczało z całą słusnością i przeświadczeniem od siedmiu lat”³⁹.

Brak wyraźniej określonego i konkretnego programu wyborczego AVP, nie mówiąc już o bardziej długofalowych koncepcjach społeczno-politycznych, nie jest bynajmniej przypadkiem. Wynika on może nie tyle z mnogości różnorodnych ugrupowań z marginesu sceny politycznej RFN, które składają się na AVP, ile przede wszystkim z tego, że apeluje ona do grup o amorficznej strukturze, jak np. wyborcy zmienni. Ponadto na trudności w zaprezentowaniu bardziej zwanego programu wpływa w pewnym stopniu także wewnętrzne rozbieżności AVP, o którym świadczyć może m. in. to, że zjazd federalny, który odbył się pod koniec 1977 r. nie mógł powziąć jakichkolwiek uchwał ze względu na brak odpowiedniej liczby delegatów.

Biorąc pod uwagę ciągłość wzorów kształtowania się partii-efemeryd w systemie partyjnym RFN, pojawienie się w nim czwartej partii można by traktować jako jeszcze jeden bardziej spektakularny wariant tego zjawiska.

Wprawdzie AVP nie zdołała zmobilizować w minionych wyborach do Bundestagu potencjalnych wyborców i wpłynąć tym samym w sposób decydujący na wynik wyborów, problem czwartej partii nie rozwiązał się automatycznie wraz z przeminieniem przedwyborczych dyskusji. W dalszym ciągu pojawia się on w coraz to nowych wersjach, o czym świadczy m. in. porozumienie z Wilbad Kreuth między Straussem a Kohlem. Wydaje się, że pewien sukces uzyskany przez Straussa polega nie tyle na potwierdzeniu przez CDU samodzielności bawarskiego partnera, co głównie na zapewnieniu, że prawicowy rezerwuuar wyborczy na obszarze całej RFN nie jest zamknięty dla działalności CSU⁴⁰. Także enuncjacje H. Kohla, jak również pewne sugestie przewodniczącego krajowej grupy CSU, Zimmermanna, pozwalają przypuszczać, że w samej CDU dokonują się bardziej zdecydowane przesunięcia na korzyść czwartej partii jako jednego z wariantów taktyki na drodze do Bonn⁴¹.

Problem czwartej partii aktualny jest w nie mniejszym stopniu także dlatego, że w sytuacji tzw. wzajemnego upodobniania się głównych partii politycznych RFN (CDU/CSU - SPD), brak zdecydowanie alternatywnych, jednoznacznych i zarazem długotrwałych rozstrzygnięć wyborczych stwarza korzystne warunki manipulowania koncepcją czwartej partii w dwu aspektach: zewnętrznym — w stosunku do innych partii, w tym także do FDP i SPD, oraz wyborców zmiennych; wewnętrznym — poprzez umożliwienie kształtowania korzystnych dla Straussa układów wewnątrzpartyjnych w zachodnioniemieckiej chadecji.

Jakkolwiek w systemie partyjnym RFN istnieją „naturalne” mechanizmy, zapobiegające nadmiernemu rozdrobnieniu partyjnemu, struktura społeczno-polityczna tego państwa sprzyja kształtowaniu się i utrzymywaniu z większym lub mniejszym nasileniem tendencji prawicowych i ekstremistycznych. Trudno byłoby zarazem tracić z pola widzenia i to, że ewentualna zmiana krajobrazu wyborczego i partyjnego RFN ma również szersze reperkusje — zważywszy, że kierunki ostrej konfrontacji nie są obce chadecji zachodnioniemieckiej w różnych dziedzinach polityki, w tym także w polityce zagranicznej.

³⁸ Cyt. według: *Vierte Partei*. „Vorwärts” z 28 IV 1976, nr 15.

³⁹ Cyt. według ogłoszenia *Aktionsgemeinschaft Vierte Partei* — zob. jw., przyp. 27.

⁴⁰ Szczegółowo na temat kontrowersji w Wilbad Kreuth — J. Sobczak, *Kwestia wspólnoty frakcyjnej CDU-CSU*. „Przegląd Zachodni” 1977, nr 1.

⁴¹ J. Reissmüller, *Wie denkt Kohl über die Vierte*. „FAZ” z 4 I 1978 oraz wywiad z Zimmermannem w „Die Welt” z 16 I 1978.

Tak więc, jeśli nawet wiarygodność prognoz instytutów badania opinii publicznej co do szans czwartej partii pozostawia wiele do życzenia, koncepcja powołania tej partii nie wydaje się być zupełnie zawieszona w próżni i w dalszym ciągu pozostaje wygodnym instrumentem manipulacji politycznej.

Jarosław Gowin

ZAGADNIENIE IDENTYFIKACJI MŁODZIEŻY ZACHODNIONIEMIECKIEJ Z PAŃSTWEM W ŚWIETLE BADAŃ EMPIRYCZNYCH W LATACH 1969 - 1975

W historii Republiki Federalnej, jak stwierdzają socjologowie zachodnioniemieccy zajmujący się problemem młodzieży, można w poszczególnych okresach odnotować zjawisko dominacji odmiennych typów mentalności. Wiąże się to zarówno z przemianami społeczno-politycznymi, jak i generacyjnymi. Przez termin „generacja” — zgodnie z tendencjami istniejącymi w RFN — będziemy rozumieli młode pokolenie oddzielone długim dystansem chronologicznym (około 20 lat) od rodziców i wychowawców. Przy takim założeniu można powiedzieć, że młodzież zachodnioniemiecka w latach siedemdziesiątych jest nową generacją w stosunku do pokolenia okresu hitlerowskiego i bezpośrednio powojennego (okres tzw. *Zusammenbruchu*). Pojęcie „generacja” odnieść można również do krótkiego dystansu generacyjnego (5 - 10 lat) — starsze rodzeństwo, przywódcy młodzieżowi, koledzy z zakładu pracy itp. W tym przypadku można powiedzieć, że współczesna generacja młodzieży zachodnioniemieckiej jest trzecim z kolei pokoleniem wychowanym po II wojnie światowej¹. W niniejszym opracowaniu będziemy posługiwać się właśnie przede wszystkim tym rozumieniem.

Jak już wspomniano, różne generacje prezentują odmienną postawę wobec Republiki Federalnej i odmienną mentalność społeczno-polityczną. Mniej więcej dziesięciolecie po II wojnie światowej odpowiada — według H. Schelsky'ego — „generacja sceptyczna” urodzona w latach 1931 - 1940². Generacja ta, zdaniem tego socjologa zachodnioniemieckiego, nie interesowała się problemami społecznymi. Pozostając daleko od myśli częściowej choćby przebudowy społeczeństwa, była „zorientowana na przetrwanie”³. Teza o politycznym indyferentyzmie młodzieży zachodnioniemieckiej „stała się po prostu truizmem, podobnie jak i narzucone opinii publicznej przez Schelsky'ego wyjaśnienie tego zjawiska faktem rozczarowania, jakiego młodzież zachodnioniemiecka doznała z żalonym załamaniem się tradycyjnej polityki niemieckiej”⁴.

Latom 1955 - 1965 odpowiadała, zdaniem socjologów zachodnioniemieckich, „generacja obiektywna” urodzona w latach 1940 - 1949⁵. Podobnie jak poprzednia, i ta

¹ Por. Bravo. *Meinungsmacher Junger Markt. Untersuchung durchgeführt von Contest-Institut*. Frankfurt a.M 1971; *Infratest* 1971; *EMNID* 1973; *EMNID* 1975.

² H. Schelsky, *Die skeptische Generation*. Düsseldorf-Köln 1956.

³ *Ididem*.

⁴ W. Markiewicz, *Spółczesność i socjologia w Niemieckiej Republice Federalnej*. Poznań 1966, s. 265.

⁵ Por. V. Blücher, *Die Generation der Unbefangenen*. Köln 1966.